

ЎТМИШГА НАЗАР

2 МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР 2

LOOK TO THE PAST
SPECIAL ISSUE 2

ТОШКЕНТ-2023

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Муртазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори,
профессор, академик,
Ўзбекистон Миллий университети

Бобожонова Дилором Бобожонова
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон жаҳон тиллари
университети

Юнусова Хуршида Эркиновна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Кебадзе Мадонна
тарих фанлари доктори,
Телави давлат университети

Аширов Адхам Азимбаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Агзамова Гулчеҳра Азизовна
тарих фанлари доктори, профессор,
ЎзР ФА Тарих институти

Бурдиашвили Майя
тарих фанлари доктори,
Телави давлат университети

Кожақеева Ляззат Темировна
тарих фанлари доктори, доцент,
Хотин-қизлар давлат педагогика
университети

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна
тарих фанлари доктори,
Тошкент кимё - технология институти

Дорошенко Татьяна Ивановна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон давлат жаҳон
тиллари университети

Ширванова Тарана Амирага кызы
тарих фанлари номзоди, доцент,
Азербайджон давлат
иқтисодиёт университети

Гофоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори, профессор
Самарқанд давлат университети

Эргашева Юлдуз Алимовна
Тарих фанлари доктори, профессор,
Қариш муҳандислик-иқтисодиёт
институти

Теймураз Ахалмосулишвили
тарих фанлари номзоди, профессор,
Телави давлат университети

Халикова Рахбар Эргашевна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент давлат техника университети

Ишанходжаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Эшов Боходир Жўраевич
тарих фанлари доктори, профессор
Қариш давлат университети

Маҳкамова Надира Раҳмановна
тарих фанлари доктори, профессор,
Тошкент ахборот технологиялари
университети

Абдуллаева Яхшибека Атамуратовна
тарих фанлари доктори, доцент,
Нукус давлат педагогика институти

Мустафаева Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари доктори
Ўзбекистон Фанлар академияси

Ерметов Аваз Абдуллаевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Джоробекова Айнуэр Эшимбековна
тарих фанлари номзоди, профессор,
Қозоғистон дипломатия академияси

Раҳмонкулова Зумрад Бойхуразовна
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Расулов Абдуллажон Нуридиневич
тарих фанлари доктори, профессор
Наманган давлат университети

Ковалев Борис Николаевич
тарих фанлари доктори, профессор
Санкт-Петербург Тарих институти

Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Ауанасова Алима Мусировна
тарих фанлари доктори, профессор,
Қозоғистон давлат тарихи институти

Бегалинова Калимаш Капсамаровна
фалсафа фанлари доктори, профессор,
Қозоғистон Миллий университети

Хайдаров Муродилла Махмудалиевич
тарих фанлари доктори, профессор,
Ўзбекистон Миллий университети

Алнева Лале
тарих фанлари доктори,
Озарбайжон давлат университети

Санпова Камола Давляталиевна
тарих фанлари доктори, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Исмаилова Алмаз
тарих фанлари доктори,
Догистон мустақил университети

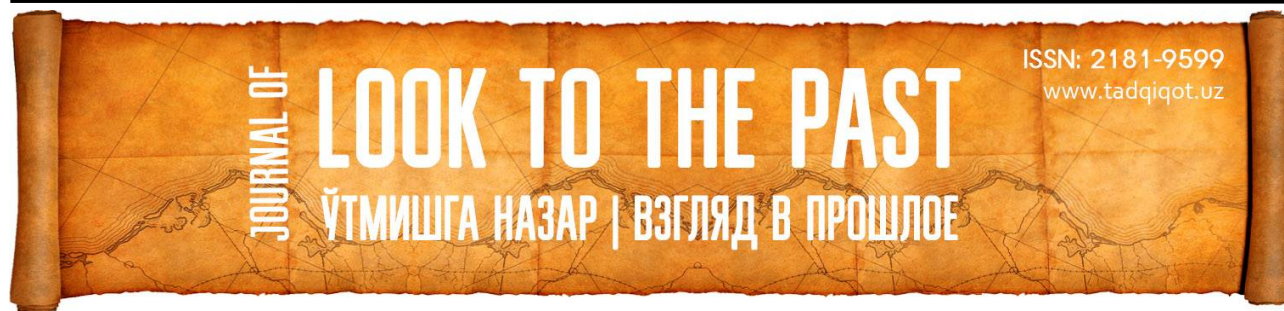
Иноятова Диларам Маниглиевна
Тарих фанлари доктори (DSc)
Ўзбекистон Миллий университети

Одилов Аббор Анварович
тарих фанлари номзоди, доцент,
Ўзбекистон Миллий университети

Толибоева Нодира Одилжоновна
тарих фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон
жаҳон тиллари университети

1. Шохистахон Мамажоновна Улжаева ЎРТА ОСИЁ ТАРИХИНИНГ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИГА ОИД БАЪЗИ МУЛОҲАЗАЛАР.....	5
2. Abduraxmon Abdumo‘minovich Abduxalimov NAMANGAN VILOYATIDAGI QISHLOQ VRACHLIK PUNKTLARINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI.....	11
3. Нурбек Аллабергенов ЎРТА ОСИЁНИНГ СУҒДИЙ ЁЗУВЛИ ТАНГАЛАР ТАРҚАЛГАН ТАРИХИЙ-ГЕОГРАФИК ВИЛОЯТЛАРИ ТЎҒРИСИДА.....	17
4. Рафикжон Сотволдиевич Атаханов XIX АСР ОХИРИ XX АСР БОШЛАРИДА ФАРҒОНА ВОДИЙСИ ҚОРАҚАЛПОҚЛАРИ ДЕҲҚОНЧИЛИК АНЪАНАЛАРИ.....	22
5. Ғулом Жуманазарович Ахмедов ЎРТА ОСИЁДА ИЛК ТЕМИР ВА АНТИК ДАВРДА КОНЧИЛИК.....	28
6. Акбар Давурбаевич Бабабеков ТУРИЗМ АНТРОПОЛОГИЯСИНИНГ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ ЁНДАШУВЛАРИ ВА МУАММОНИНГ ЎРГАНИЛИШ ТАРИХШУНОСЛИГИ.....	34
7. Mexriniso Olimnazarovna Begalieva D.N.LOGOFET ASARLARIDA SUG‘ORISH TIZIMIGA OID MA’LUMOTLAR (Surxon vohasi misolida).....	40
8. Элбек Алишерович Ботиров ТУРКИСТОН АССР БОЖХОНА ТИЗИМИДА СОВЕТ ҲОКИМИЯТИНИНГ БОЖ-ТАРИФ СИЁСАТИ.....	45
9. Azad Xasanovich Vaisov MUSTAQILLIKNING ILK YILLARDA XORAZMDA IJTIMOY-EKOLOGIK VAZIYATNI SOG‘LOMLASHTIRISH MASALALARI.....	50
10. Расулжон Раҳимбаевич Дусчанов ЎЗБЕКИСТОН ССРНИНГ ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИДАН КЕЙИН ДАВЛАТ БЮДЖЕТИ ТАРИХИ.....	56
11. Муйсин Тура ўғли Дусалиев ҚЎҚОН ХОНЛИГИНИНГ ЎЗБЕК ХОНЛИКЛАРИ БИЛАН ЎЗАРО СИЁСИЙ АЛОҚАЛАРИ ТАРИХИ.....	63
12. Ойбек Ахмед ўғли Исаев ТЕРМИЗ ҲАЙВОНОТ БОҒИ ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИДАН КЕЙИНГИ ЙИЛЛАРИДА.....	72
13. Фарходжон Одилжонович Исматуллаев ТАЪЛИМ СОҲАСИДАГИ ХАЛҚАРО ҲАМКОРЛИКНИНГ РИВОЖЛАНИШИ.....	78
14. Elyorjon Zokir o‘g‘li Karimov XX ASR 60-YILLARI QASHQADARYO VILOYATI TARIXIGA BIR NAZAR.....	84
15. Гулмира Чориевна Каттаева ТИЛЛАБУЛОҚ ТАҚИНЧОҚЛАРИ ТУРЛАРИ.....	90
16. Фирюза Мухитдинова Абдурашидовна БЕРУНИЙНИНГ ИЖТИМОЙИЙ-СИЁСИЙ ҚАРАШЛАРИДА ХАЛҚ ФАРОВОНЛИГИ ВА ИНСОН ҚАДРИ МАСАЛАЛАРИ.....	96
17. Акмал Менглибоев СУРҲОНДАРЁ ОКРУГИДА МИЛЛИЙ - ОЗОДЛИК ҲАРАКАТИНИНГ ИККИНЧИ БОСҚИЧИ ВА ТАРИХИЙ ТАҲЛИЛЛАР.....	106

18. Гулчехра Исмаиловна Мўминова УСТРУШОНАНИНГ ЎРТА АСРЛАРГА ОИД ХЎЖАЛИК ИДИШЛАРИ ХАҚИДА АЙРИМ МУЛОҲАЗАЛАР.....	111
19. Ismoil Nematov O'ZBEKISTON SSR SOLIQ SIYOSATIGA OID HUJJATLAR TAHLILI (O'ZMA R-86 FOND ASOSIDA).....	117
20. Nurali Ollomurodov QISHLOQ XO'JALIGIDA ISH HAQI BILAN BOG'LIQ QARAMA-QARSHI JARAYONLARINING TAHLILI (XX asrning 50 yillari misolida).....	123
21. Шаходат Абдукаҳҳаровна Рузматова ПОДШО РОССИЯСИ ТОМОНИДАН ҚЎҚОН ХОНЛИГИНИНГ БОСИБ ОЛИНИШИ ВА УНИНГ ХОНЛИК АҲОЛИСИ ЭТНИК ЖАРАЁНИГА ТАЪСИРИ (1865-1876 йй.).....	127
22. Faxriddin Ro'ziboyev TURKISTON O'LKASI UCHUN ROSSIYA IMPERIYASI TOMONIDAN ISHLAB CHIQLIGAN BA'ZI NORMATIV QOIDALAR.....	132
23. Shavkatjon To'lanboev FARG'ONA HUNARMANDCHILIGINING O'ZBEK MILLIY HUNARMANDCHILIGIDA TUTGAN AHAMIYATI.....	137
24. Тўлқин Худойкулов Дўстбобоевич ЎЗБЕКИСТОНДА ҲАРБИЙ ИШ ТАРИХИ.....	143
25. Шерзод Чориев АРХИВ ҲУЖЖАТЛАРИ ЎЗБЕКИСТОНДА ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ТАРИХИГА ОИД МАНБА СИФАТИДА (1924-1941 йй.).....	149
26. Fotima Nasirovna Shirinova HARAKATLAR STRATEGIYASIDAN TARAQQIYOT STRATEGIYASIGACHA.....	156
27. Shoiraxon Asqarovna Qambarova SOVET HUKUMATINING XX ASR BOSHLARIDA SAYLOV JARAYONLARINI TASHKILLASHDA OLIB BORGAN TARG'IBOT ISHLARI VA ULARNING NATIJALARI (ANDIJON VA QO'QON SHAHARLARI MISOLIDA).....	165
28. Murodjon Normamat o'g'li Qurbonov SURXON VOHASINING TARIXIY – GEOGRAFIYASI (SO'NGI O'RTA ASRLAR).....	169
29. Kamoliddin Eshboltayevich Qobilov SURXON VOHASI BEKLIKLARINING IQTISODIY HAYOTIDA SAVDO-SOTIQ MUNOSABATLARINING RIVOJLANISHI (DENOV BEKLIGI MISOLIDA).....	174
30. Аъзамжон Юсупов XIX АСР БИРИНЧИ ЯРМИДА ЎРТА ОСИЁНИНГ ҚЎШНИ ХУДУДЛАР БИЛАН ИҚТИСОДИЙ АЛОҚАЛАРИ (Қўқон шаҳри мисолида).....	179
31. Дилдора Журакуловна Юсупова ҒАРБИЙ ЕВРОПА ОЛИМЛАРИНИНГ АРХИВШУНОСЛИК СОҲАСИДАГИ ОЛИБ БОРГАН ТАДҚИҚОТЛАРИ.....	184
32. Мансур Юсупов ЎЗБЕКИСТОН КИНОФОТОФОНО ҲУЖЖАТЛАР МИЛЛИЙ АРХИВИ ТАРИХИ.....	189
33. Гулжаҳон Шопулатовна Шайдуллаева ЎЗБЕКИСТОН ХУДУДИДАН ТОПИЛГАН ҚАДИМГИ ШАРҚ МАДАНИЯТЛАРИГА ОИД МАНБАЛАР.....	194
34. Саипова Камола Давляталиевна ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ ОБЗОР ИЗУЧЕНИЯ МИГРАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ: НА ПРИМЕРЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕНЬШИНСТВ УЗБЕКИСТАНА.....	206

Murodjon Normamat o'g'li Qurbanov,
Termiz davlat pedagogika instituti
mustaqil tadqiqotchisi
murodjonkurbanoff550@gmail.com

SURXON VOHASINING TARIXIY – GEOGRAFIYASI (SO'NGI O'RTA ASRLAR)

For citation: Murodzhan N. Kurbanov. HISTORICAL - GEOGRAPHY OF SURKHAN OASIS (LATE MIDDLE AGES). Look to the past. 2023, Special issue 2, pp.

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10425799>

ANNOTATSIYA

So'ngi o'rta asrlarda Surxon vohasining tabiiy-geografik o'rini chuqurroq o'rganish, Surxon vohasining Buxoro amirligi siyosiy, ijtimoiy- iqtisodiy hayotida tutgan o'rni, mahalliy va xalqaro savdo aloqa yo'llari, irrigatsiya tarmoqlari hamda tarixiy geografik tuzilishi haqida ma'lumotlar keltiriladi.

Kalit so'zlar: Surxon vohasi, Amudaryo, Sheroboddaryo, To'palangdaryo, okrug, kechuvlar, savdo yo'llari.

Муроджон Нормаматович Курбанов,
Термезский государственный педагогический
Институт независимый исследователь
murodjonkurbanoff550@gmail.com

ИСТОРИКО - ГЕОГРАФИЯ СУРХАНСКОГО ОАЗИСА (ПОЗДНЕЕ СРЕДНЕВЕКОВЬЕ)

АННОТАЦИЯ

В эпоху позднего средневековья обеспечивается более глубокое изучение естественно-географического положения Сурханского оазиса, значения Сурханского оазиса в Восточной Бухарском ханстве, его роли, местных и международных торговых путей, ирригационных сетей, историко-географической структуры.

Ключевые слова: Сурханский оазис, Амударья, Шерабадарья, Тупалангдарья, район, поездки, торговые пути.

Murodzhan N. Kurbanov,
Termez State Pedagogical Institute
independent researcher

HISTORICAL - GEOGRAPHY OF SURKHAN OASIS (LATE MIDDLE AGES)

ABSTRACT

In the late middle ages, a deeper study of the natural-geographical location of the Surkhan oasis, the significance of the Surkhan oasis in the Western Bukhara khanate, its role, local and international trade routes, irrigation networks, and historical geographical structure are provided.

Index Terms: Surkhan oasis, Amu Darya, Sherobodarya, Topolondarya, region, trips, trade routes.

1. Dolzarbligi:

Butun so'nggi o'rta asrlar davomida Surxon vohasi hududlaridagi ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy jarayonlar bir tekisda kechmagan. Voha bekliliklari taraqqiyotida ijtimoiy-iqtisodiy yuksalish yoki aksincha, inqiroz jarayonlari ham sodir bo'lgan. Ushbu jarayonlarni yozma tarixiy manba ma'lumotlari asosida xolisona tahlil etish ham bugungi kunning dolzarb masalasi hisoblanadi. Asrlar davomida Surxon vohasi bekliliklarida bo'lgan o'zgarishlar, yangi tuzilgan va tugatilgan bekliliklar holati, aholining bir hududdan boshqasiga ko'chis jarayoni, sabablari kabi masalalarni yoritish tadqiqotning ahamiyatini oshiradi. Surxon vohasi sharqdan va shimoli sharqdan Bobotog' va Hisor tog'lari orqali Tojikiston bilan, shimoli g'arbda O'zbekistonning Qashqadaryo viloyati bilan bilan chegaralanadi, chegara Chaqchar va Boysun tog'lari orqali o'tadi. G'arbda Turkmaniston bilan bo'lgan chegara Sherobod tumani Ko'hitang tog'ining suvayirg'ich qismidan o'tadi. Janubda chegara Afg'oniston bilan to'g'ri keladi Surxon vohasini shimol tomonidan Hisor tizmasi o'rab turadi. Bu tizmaning balandligi 4500-4600 metrga yetadi. O'zbekistondagi eng baland cho'qqi — Hazrat Sulton (4643 m) ham shu tog'da joylashgan. Chaqchar tog'ining eng baland cho'qqisi Xuroson hisoblanib, balandligi 3749 metrga yetadi.

O'zbekistonda mustaqillik yillarida so'nggi o'rta asrlar davri tarixi bilan bog'liq ilmiy ishlarni jonlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Tarixiy merosni asrab-avaylash, o'rganish va avlodlardan avlodlarga qoldirish davlatimiz siyosatining eng muhim ustuvor yo'nalishlaridan biridir [1]. Bu borada hozirgi davr tadqiqotlarida so'nggi o'rta asrlar davri tarixiy geografiya muammosi ilmiy masala sifatida kun tartibiga qo'yilmoqda. O'zbekiston hududining tarixiy geografiyasi, xususan Buxoro amirligi, shuningdek Surxon vohasining so'nggi o'rta asrlar tarixiy geografiya jaranlarini yoritish ham dolzarbligicha qolmoqda. "Biz hali yurtimizni, uning o'ziga xos tarixi, madaniyati, bebaho ma'naviy merosimizni to'liq o'rganimiz yo'q" [2]. Tarixga qancha chuqurroq kirib borganimiz sari xalqimizning boy o'tmishi shuncha oydinlashib bormoqda. Chuqur tadqiqotlar esa xalqlarning bir-biri bilan bo'lgan madaniy va savdo-sotiq aloqalari, urf-odati, o'zaro munosabatini kengroq ochib berishga xizmat qiladi.

2. Metodlar va o'rganilganlik darajasi:

Ushbu maqolada tarixiylik, hududiy yondoshuv va qiyosiy-tahlil kabi tarixiy metodlardan foydalanildi. Rossiya imperiyasining rasmiy va harbiy doiralari bayon etgan hisobotlar hamda maxsus nashrlarda qayd etilgan Surxon vohasi tarixiy-geografiyasiga doir muhim ma'lumotlar mavjud.

Jumladan, alohida tarzda Meyendorf B.S, A.Borns, P.I.Demezov, P.S.Savelev, N.Xanikov, A.Vamberi, N.Zalesov asarlarida Buxoro amirligi hayotiga doir turli ma'lumotlar bilan birga Surxon vohasi to'g'risidagi ma'lumotlar ham keltirib o'tganlar. Rossiya imperiyasi mustamlakachiligi yillarida chop etilgan V.P.Baturin, L.F.Kostenko, M.Bekchurin, G.A.Aminov, N.Maev, A.I.Xoroshkin, M.A.Terentev, A.Kun, I.L.Yavorskiy, V.V.Krestovski, D.N.Logofet, S.V.Jukovski va boshqa mualliflar asarlarida Surxon vohasi tarixiga oid turli ma'lumotlar keltirilgan. Sovet hukmronligi davrida muammo mohiyati o'zida aks ettirgan asarlar jumlasiga, V.V Bartold, V.A.Vyatkin, mavzu tarixshunosligiga oid keyingi davr tadqiqotlaridan, xususan, M.Ye.Masson, G.A.Pugachenkova, L.Yu.Mankovskaya, N.N.Krashesninnikova, Z.Usmonova va boshqa olimlarning asarlarini kiritishimiz mumkin. Mustaqillik yillarida O'zbekiston tarixchi olimlari A.Muhammadjonov, O'M.Mavlonov, S.Tursunov, T.Annayev, Sh.Shaydullaev J.Mirzaev, Z.Xoliqovning, ayniqsa E.Qobulovning turli yillarda olib borilgan tadqiqotlarida mavzuga doir masalalar yoritilgan.

3. Tadqiqot natijalari:

Surxon vohasi O'zbekistonning eng janubida joylashgan. U o'z ichiga Surxon-Sherobod vodiysi va uning atrofini o'rab turgan tog'larni oladi. Surxondaryo tabiiy geografik okrugida

yog'inlar notekis taqsimlangan. Vohaning janubidagi tekisliklarga eng kam yog'in (yiliga 133-230 mm) tushadi. Surxon vohasining yer usti suv resurslari uncha ko'p emas. Surxondaryo tabiiy geografik okrugida uzunligi 20 km dan ortiq bo'lgan 35 ta daryo mavjud. Bu daryolar ichida eng kattalari Surxondaryo va Sheroboddaryo hisoblanadi. Surxondaryo To'polondaryo bilan Qoratog' daryolarining qo'shilishidan vujudga keladi. To'polondaryo Surxondaryoning eng katta va eng sersuv irmog'i, Hisor tog'ining eng baland qismidan Qorasuv nomi bilan boshlanib, G'ova irmog'ini qo'shib olgach, To'polondaryo nomini oladi. Uning uzunligi 124 km bo'lib, qor-muzlarning erishidan to'planadi. Uning o'rtacha yillik suv sarfi sekundiga 54,6 m.kub, eng ko'pi sekundiga 470 m.kub, eng kami 5,7 m.kub. Qoratog' daryosi Hisor tog'ining 4200 m balandlikdagi janubiy yonbag'ridan shu nom bilan boshlanadi. Uning uzunligi 100 km atrofida. Qoratog' daryosi qor-muzlarning erishidan to'planadi. Surxondaryo To'polon bilan Qoratog' daryolarining qo'shilgan yeridan Amudaryogacha 196 km. Shu masofada o'ng tomondan Sangardak va Xo'jaipok irmoqlarini qo'shib oladi [3]. Surxondaryoning muhim irmoqlaridan Sangardak daryosining uzunligi 98 km, Xo'jaipok daryosi Qo'shtang va Cho'l boir tog'lari qorlaridan to'yinadi, 87.9 km uzunlikda [4].

To'polondaryo Qoratog'daryoga nisbatan sersuv. Uning o'rtacha yillik suv sarfi sekundiga 52m³ bo'lsa Qoratog'daryoniki 23m³ dir. Surxondaryo To'polondaryo va Qoratog'daryoning qo'shilgan yeridan Amudaryogacha bo'lgan qismida 60 ga yaqin soylarga qo'shiladi. Bu soylarning eng muhimlari Toshko'priksoy, Oqqopsoy, Sho'rchisoy, Quruqsoy, Lalmikorsoy, va Lovlovsoylardir. Surxondaryo Amudaryoning o'ng tomonidan borib qo'shiladi.

Akademik Yaxyo G'ulomov "Xorazmning sug'orilish tarixi" kitobida "Amudaryoga Surxon kelib qo'shilgan joyning quyidan boshlab u hech qanday irmoqsiz jazirama sahrolar ichidan oqa boshlaydi va shu yerdan uning hayotbaxsh faoliyati boshlanadi" [5]- deb so'z yuritgan. Surxon vohasining ikkinchi muhim daryosi Sheroboddaryodir. Ushbu daryo Amudaryoning o'ng oxirgi irmog'i hisoblanib Irgali va Qizilsoydaryolarning qo'shilishidan hosil bo'ladi. Daryoning umumiy uzunligi 186 km, o'rtacha ko'p yillik suv sarfi tog'dan oqib chiqqach 7.5 m³ sek teng bo'ladi. Vohaning janubiy va janubi-g'arbiy qismi dexqonchiligida Sheroboddaryo suvidan foydalaniladi [6].

Vohani suv bilan ta'minlanishiga ko'ra 2 zonaga (shimoliy va janubiy) ajratish mumkin. Shimoliy zonadagi daryolar sersuv ularga asosan To'palang, Sangardak, Xo'jaipok va boshqalar kiradi. Bu daryolar Xisor tog'ining sharqiy yonbag'irlaridagi qor va muzliklardan qisman yomg'ir va buloq suvlaridan to'yinadi. Vohaning janubiy qismi daryolarida suv kam, hududda Sheroboddaryodan tashqari doimiy oqadigan daryolar yo'q. Buning asosiy sababi viloyatning janubiy-g'arbiy qismida qor va muzliklar bilan qoplangan baland tog'larning yo'qligi, mavjud tog'larning esa nisbatan pastligi yog'in sochin keltiradigan havo massalarini to'sish imkoniyati kamligidir. Surxon-Sherobod vohasi dehqonchiligida sug'oriladigan yerlar obi (sun'iy) va lalmi (tabiiy yog'inlar)ga bo'linib, vohaning tabiiy geografik sharoiti qishloq xo'jaligi yo'nalishida mintaqaga bo'linadi: ya'ni to'la sug'oriladigan (daryo vohasi) va shartli sug'oriladigan (tog'oldi) lalmikor (tog' zonalar) [7].

P.Baratovning "O'zbekiston tabiiy geografiyasi" kitobida "Vohaning janubiy qismida qumliklar bor. Bulardan eng muhimi Xovdor va Uchqizil manzaralarining sharqidagi Kattaqumdir deb so'z yuritgan. Surxon vohasining iqlimi quruq subtropik. Lekin atrofidagi tog'larga ko'tarilgan sari iqlim o'zgaradi. Okrugning tekislik qismida yoz serquyosh, issiq va quruq, tog'ga tomon harorat pasayib boradi. Qish qisqa va iliq, lekin atrofidagi tog'larda sovuqroq bo'ladi. Yozda Surxon vohasi tekislik qismi juda isib ketadi. Qish vohaning tekislik qismida iliq bo'ladi. Ba'zan qishda sovuq havo massalari tog'lardan o'tib, tekislik qismi haroratini pasaytirib yuboradi. Shunday kezlarda havo harorati -20 -25°C gacha pasayadi.

Surxon vohasining bevosita XVII-XVIII asrlarga oid tarixi, madaniyati bo'yicha muhim tarixiy-geografik ma'lumotlar Maxmud ibn Vali tomonidan yozilgan "Bahr al-asrar fi manoqib al-axyar" asari hisoblanadi [8]. Asarda shaharlar, viloyatlar, ularning geografik o'rni va chegaralari, ularda yetishtiriladigan mahsulotlar, haqidagi muhim ma'lumotlar keltirilib o'tilgan. Xususan, Surxon vohasida joylashgan Termiz, Chag'aniyon, Denov, Hisor-Shodmon, Jovzi, Shahri Safo, Xulgatu, To'palang, Salavot kabi savdo-hunarmandchilik markazlari va muhim manzillarning ta'rifini bergan. Mahmud ibn Vali Termiz shahrini to'rtinchi iqlimdan va Movarounnahrning yirik

savdo hunarmandchilik markazlaridan biri ekanligini, uning mustahkam devorlarini Jayhun suvi yuvib turishini, uning janubiy darvozasi daryo tomonida ekanligini qayd etadi. Shaharda qishloq va mahallalar ko'pligini, Termizning eng muhim manzillaridan biri Salovot ya'ni Solihoboddir. Salovot Surxondaryoning shimoliy qirg'og'idagi Chingil ariq (Jing'il ariq) qishlog'i bilan yonma yon joylashganligi, Salovot XVII asrning boshlarida gullab yashnagan shahar, bu yerda hukmdorning qarorgohi, bozor, madrasa va masjidi, ular baland minoralari bilan ajralib turishini yozib qoldirgan. Bu viloyatda bog' va ekinzorlar yerlar kam, iqlimi issiq, ammo g'allasi mo'l va qovuni shirin bo'lishini ta'kidlaydi. Bu viloyatning odamlari orasida botir va qo'rqmas, chiroyli va tik qomatli odamlar ko'pligi ta'rif etiladi.

Xo'ja Samandar Termiziyning "Dastur ul-muluk" ("Podsholarga qo'llanma") asarida Buxoro xonligining XVII asrning 70-90 yillaridagi ijtimoiy va siyosiy ahvoli, markaziy poytaxt shahar Buxoro va Termiz, Balx shaharlari o'rtasidagi siyosiy voqeliklar, mamlakatdagi parokandalik, poraxo'rlik va laganbardorlikning mamlakat taraqqiyotiga ta'siri, mahalliy aholining ohir turmush tarzi, xalqning vatanga muhabbati, sadoqati va or-nomusi kuylanadi[9].

Sharqshunos olim I.Ibragimovning "Ibn Battuta va uning O'rta Osiyo bo'ylab sayyohati" nomli asarida Eski Termiz Jayhun daryosi bo'yida qad ko'targan edi. Ammo mo'g'ullar vayron qilganidan so'ng yangi shahar Amudaryodan 2 mil ichkarida barpo etilganligi haqida ma'lumot beradi [10].

XVII-XVIII asrlarda moddiy taraqqiyotning ko'zgusi hisoblangan hunarmandchilik mahsulotlariga bo'lgan talab keskin kamayib ketdi [11]. Bunga sabab Buyuk ipak yo'lining inqirozi tufayli xalqaro savdo aloqalari izdan chiqdi. O'rta Osiyo xalqaro savdoda o'zining transkontinental mavqeini yo'qotdi. XVI-XIX asrlar davomida o'zbek xonliklarini Xindiston bilan bog'lovchi aloqa yo'llari yo'nalishlari Afronistondagi yirik savdo shaxarlari - Balx va Qobul yoki Hirot va Qandaxor orkali o'tganligini, asosan, quyidagi ikki yo'nalishdagi tranzit karvon yulidan foydalanilganini ko'ramiz: 1. Buxoro, Karshi, Kelif kechuv, Balx, Kobul, Dexli yoki Samarkand, Fyzop, Okrabot, Termiz, Balx, Kobul, Dexli; 2. Xiva, Marv, Hirot, Kandaxor, Agra, Dexli.

Umuman olganda, XVI-XIX asrlarda xam O'rta Osiyo va Hindiston aloqalari an'anaviy tarzda davom etdi va har ikki mamlakat xalqari iqtisodi va madaniyati rivojida muhim o'rin tutdi [12].

Surxon vohasida Amudaryo suv yo'lining muhim kechuvlari - Pattakesar, Eski Termiz, Yorgoh, Sho'rob, Cho'chqaguzar, Qorakamar tashqi savdoda muhim o'rin tutgan bo'lsa [13], Xotinrabot, Burguttepa, Ayritom, Maymunto'qay, Sassiqlik va Boldir kechuvlari esa mahalliy ahamiyatga ega bo'lgan [14]. Rus hukumati tomonidan Amudaryo kechuvlari diqqat bilan o'rganilgan. Ular olib borgan tadqiqotlarga ko'ra, Vaxsh daryosidan to Karkigacha 11 ta kechuv qayd qilingan. Birinchi darajali kechuvlarga Qabodiyon, Pattakesar, Sho'rob, Cho'chqaguzar kirib, ular, asosan, Buxoro amirligini Shimoliy Afg'oniston bilan bog'laydi. Ikkinchi darajali kechuvlar Kalif va Karki kechuvlari bo'lib, Afg'onistonning barcha shaharlari, jumladan, Kobul bilan bog'laydigan tranzit yo'lda joylashgan [15].

4.Xulosalar:

Xulosa qilib shuni ta'kidlash mumkinki, Surxon vohasi tabiiy geografik tuzilishi hamda joylashuvi nuqtai nazaridan Sharqiy Buxoro xonligining asosiy dehqonchilik uchun juda qulay zamini ekanligini, geografik jihatdan tabiiy mudofaa tog'lari va daryolar bilan o'ralganligi bilan boshqa hududlardan farq qiladi. Bundan tashqari Surxon vohasi muhim strategik ahamiyatga molik hududligi bilan, mahalliy va xalqaro savdodagi geosiyosiy jihatdan o'z o'rniga ega ekanligi bilan ajralib turadi.

Iqtiboslar/ Сноски/References:

1. Mirziyoev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. 1 jild. – Toshkent:O'zbekiston NMIU, 2017. – B. 29 (592 b.). (Mirziyoyev Sh.M. Rethinking our path to national development, we will see a new stage. 1 vol. - Tashkent: Uzbekistan Uzrtxb, 2017. – P. 29 (592 p.).)

2. Mirziyoev Sh.M. "Ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash, muqaddas dinimizning sofligini asrash-davr talabi" mavzusidagi anjumanda so'zlagan nutqi // Xalq so'zi. – 2017, 16 iyun. (Mirziyoyev Sh.M. Speech at the conference on "ensuring social progress, preserving the purity of our holy religion-the demand of the era" // the word of the people. - June 16, 2017.)
3. Qobulov E.O. D.N. Logofet asarlarining Surxon vohasi tarixini o'rganishdagi o'rni. Nukus 2014., B.62-65 (Kabulov E. O. D. N. Study of the history of the Surkhan oasis of the works of Logofet. Nukus, 2014. – P . 62-65)
4. Ro'ziev A va boshqalar.Surxondaryo suv omborlari va agrosanoat majmuini rivojlantirish. – Toshkent, 1997. – 114 b. (Roziev a et al.Development of surkhandarya reservoirs and agro-industrial complex. - Tashkent, 1997. – 114 p).
5. G'ulomov.Ya. Xorazmning sug'orilish tarixi Qadimgi zamonlardan hozirgacha. – Toshkent: O'zb SSR Fanlar Akademiyasi nashriyoti,1950. (Gulomov.Ya. The insurance history of Khorezm dates back to ancient times. - Tashkent: publication of the Academy of Sciences of the Uzbek SSR,1950).
6. Материалы по раёнированию Средней Азии. Кн.1. Территория и население Бухары и Хорезма.Ч.1 – Бухара-Ташкент,1926.- 287 с. (Materials on the zoning of Central Asia. Book.1. The territory and population of Bukhara and Khorezm.Part 1 – Bukhara-Tashkent, 1926.- 287 p.)
7. Qobulov.Э.А. Surxon vohasi xo'jaligi. – Toshkent: "Akademnashr", 2012. – 390 b. (Kabulov.E.A. Surkhan Oasis Farm. - Tashkent: "Akademnashr", 2012. – 390 b.)
8. Maxmud Ibn Vali. Bahr al-asrar fi manaqib al -axyar. (More tayn otnositelno doblestey blagorodnyx) (geografiya) – Tashkent: Fan, 1977. – 167 s. (Mahmud Ibn Wali. Bahr al-asrar fi manaqib al-Akhyar. (More Tyne otnositelno doblestey blagorodnix) (geography) – Tashkent: Science, 1977. – 167 p).
9. Хо'ja Samandar Termiziy. Dastur ul-muluk. – Toshkent: Adabiyot va sanat, 1997.- 271b. (Khoja Samandar Thermisius. The program is ul-muluk. - Tashkent: literature and art, 1997.- 271p).
10. Ибрагимов И. Ибн Баттута и его путешествия по Средней Азии. – М.,1980. – С. 86. (Ibragimov I. Ibn Battuta and his travels in Central Asia. – М., 1980. - p. 86.)
11. Mirzaaxmedov. Baqtriya Toxariston qadimda va o'rta asrlarda. – Samarqand, 1993. - s.44-46. (Mirzaakhmedov. Bactria Tokharistan in ancient and medieval times. - Samarkand, 1993. - p.44-46.)
12. Mavlonov O'.M. Markaziy Osiyoning qadimgi yo'llari: shakllanishi va rivojlanish bosqichlari. – Toshkent: Akademiya, 2008. 209-210 b. (Mavlonov O'.M. Ancient ways of Central Asia: stages of formation and development. - Tashkent: Academy, 2008. 209-210 b.)
13. Qobulov E. Afg'oniston bilan savdo aloqalarda Surxon vohasi kechuvlarining o'rni. – T., 2015. – P. 213-215. (Kabulov E. The role of Surkhan oasis in trade relations with Afghanistan. – T., 2015. – P. 213-215.)
14. Бенселевич Н.А. Водные пути Туркестана. Материалы для описания русских рек и истории улучшения их судоходных условий. Выпуск ЛВ. – СПб.: М-во путей сообщения, 1914. (Ben selevich N.A. Waterways of Turkestan. Materials for describing Russian rivers and the history of improving their navigable conditions. LV issue. – St. Petersburg: Moscow Railway Station, 1914.)
15. Капитан Быков А. Очерк переправ через реку Амударю // Туркестанский сборник. Том 340. – СПб., 1883. (Captain Bykov A. An outline of crossings across the Amu Darya River // Turkestan collection. Volume 340. – St. Petersburg, 1883.)

ЎТМИШГА НАЗАР

2 МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР 2

LOOK TO THE PAST
SPECIAL ISSUE 2

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Тадqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000